

BIO DIVERSE

FRÅN CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD • ÅRG 15 • NR 1 2010

Skog: svenska modellen överspelad?	6
Förhandlingsspel om tropisk skog	11
Guidning skapar mentalt naturskydd	12
Nytt sätt mäta stränders naturvärden	18
Svårtillgängliga grönytor i städer	21

TEMA:SKYDDAD NATUR

Medverkande i detta nummer

Hjalmar Croneborg	Susanne Paulsson
Torbjörn Ebenhard	Eva Sandberg
Jan Eksvärd	Erik Sjödin
Linda Ellegård	Pia Skoglund
Nordström	Henrik von Stedingk
Mats Hellmark	Bo Söderström
Anna Ljung	Lars Vikiinge
Kristina L Nilsson	Anna Maria Wremp

Respektive författare står för innehållet i artiklarna.

Centrum för biologisk mångfald
Riksdagen beslöt 1994 att bilda ett centrum för att samordna och stimulera forskning om biologisk mångfald. Detta som ett led i att uppfylla åtagandena i den internationella konventionen om biologisk mångfald.

Centrum för biologisk mångfald startade hösten 1995. Verksamheten består av initiering och samordning av forskning och högre utbildning samt seminarier och information om biologisk mångfald.

CBM finns gemensamt vid Uppsala universitet och Sveriges lantbruksuniversitet (SLU).

Omslagsbild
Naturreservatet Vreta udd. Foto: Mats Hellmark

CBM Centrum för
biologisk mångfald

Förlusten av mångfald fortsätter

Vi har just lämnat *Naturens år* bakom oss, ett år då vi firade svensk naturvård under 100 år. Temat för Mångfaldskonferensen 2009 var just svensk naturvård, och detta nummer av Biodiverse ägnas åt mötets diskussioner och slutsatser om naturvårdens framtid. Vid årsskiftet avlöstes *Naturens år* av det *Internationella året för biologisk mångfald*, med fokus på hur Sverige och alla de övriga 191 länder som antagit Konventionen om biologisk mångfald har lyckats med bevarande och hållbart nyttjande. Det är i år som EU förväntar sig att all förlust av biologisk mångfald ska vara eliminerad. Tyvärr är detta fantastiska 2010-mål inte alls uppfyllt, inte i Sverige och inte i något annat land. Förlusten av biologisk mångfald fortsätter.

Vad gick fel? Många röster säger att 2010-målet var fullkomligt orealistiskt, och nu bör det ersättas av ett mycket mer modest mål. Nog var målet orealistiskt, men inte avseende vad man ville åstadkomma. Tanken och ambitionen att bevara biologisk mångfald därför att den behövs för att upprätthålla alla de ekosystemtjänster som försörjer hela mänskligheten var helt riktig. Felet låg i den korta tid som anslags, knappt ett decennium, och i föreställningarna om vilka åtgärder som skulle krävas. Trots att vi inte nått målet i tid, har den höga ambitionsnivån dock gjort stor nytta, både i Sverige och övriga världen. I många delar är vi på rätt väg. När EU:s och världens ledare nu ska formulera ett nytt mål är det alltså inte ett nytt innehåll som behövs, utan nya idéer om hur det gamla målet ska nås.

En idé är att mångfaldens tjänster måste värdesättas rättvist, helst i rena ekonomiska termer. Det som förut sågs som en gratis nyttighet, som alla kunde utnyttja, men ingen värnade om, ska ges ett värde i kronor. En annan idé är att låta fler vara med och planera, besluta och verka. Vi behöver nya former för lokal samverkan och förvaltning, med involverade brukare och ägare. Vi måste också använda kunskap mer effektivt, både vetenskapligt och folkligt baserad kunskap, och vi måste lära av vad vi gör. När det talas om ett intensivare nyttjande av mark för odling av mat, fibrer och bränsle måste vi utveckla konceptet hållbart nyttjande så att det blir operativt, inte bara tomma ord.

Är klassisk naturvård passé bland de nya idéerna för att nå mångfaldsmålet? Jag är övertygad om att våra nationalparker, fridlysningar och åtgärdsprogram för hotade arter kommer att behövas även efter 2010, men de behöver kompletteras med nya verktyg, till exempel mobila och dynamiska reservat som Jan Eksvärd föreslog under Mångfaldskonferensen, och bättre system för övervakning och bevarande av genetisk variation. Även om vi står inför nya utmaningar kopplade till klimatförändringar så är vi bäst rustade om vi bevarar så mycket som möjligt av biologisk mångfald på alla nivåer, från gener till ekosystem, och för det behövs naturvård.

TORBJÖRN EBENHARD, CBM

Var står naturvården i dag?

Naturvården behöver fundera över sin fortsatta inriktning. Med vårt traditionella sätt att arbeta har vi uppnått mycket men vi når ändå inte våra mål.

Under 1800-talet lyckades människan med sin påverkan nå ut till de mest avlägset belägna utmarkerna och Norrlandsskogarna. Mot slutet av seklet blev man också medveten om att någonting höll på att gå förlorat: de orörda vildmarkerna, natur som tilläts sin egen dynamik – i hela landskap. Det första naturskyddet kan ses som en direkt reaktion på det här. Man ville förhindra att de sista resterna med de här kvaliteterna gick förlorade för gott.

Hur gick det? Man kan nog svara med ett både-och. Mycket mark har skyddats i dessa syften. Men de processer som håller i gång landskapsdynamik har eliminerats: stora bränder, översvämningar, stora rovdjursstammar. Kvar ligger områdena som, om man vill hårdra det, stelnade minnesmärken.

Under 1900-talet tog vi landskapet i besittning på ett mycket mer genomgripande sätt än tidigare. Ledordet rationalisering ledde till en enhetlighet och likriktning i landskapet som man dittills aldrig sett maken till. Det som höll på att gå förlorat var nu naturens egen mosaikstruktur och variation. 1980- och 1990-talets motreaktion fick också namnet mångfald och kom att inriktas mot själva uttrycket för variation och mångfald: den samlade bredden av allt som är sällsynt, udda, rikt på nyanser. Varje enskild livsmiljö, företeelse eller art är kanhända en försumbar pusselbit, men sammantaget bildar de en omistlig del av en rik natur värd namnet. Återigen, man ville förhindra att de sista resterna med de här kvaliteterna gick förlorade för gott.

MÅNGFALD ELLER EKOSYSTEM?

Hur har då det gått? Man kan dra paralleller: en hel del mark har skyddats och en hel del skötsel har anpassats. Men mycket av de processer som håller bestånden levande är borta. Vi använder begrepp som fragmentering, utebliven metapopulationsdynamik, senila bestånd. Kvar finns små "hot spots" – även de ett slags stelnade minnesmärken, i behov av konstgjord andning och med en osäker framtid i en föränderlig värld.

Människans påverkan på omgivningen blir allt mer intensiv. Vi pressar naturen ytterligare och våra

Foto: Jupp Müller

utvärderingar tvingas backa ytterligare steg: själva de grundläggande funktionerna i naturen hamnar i fokus, går inte längre att ta för givna. I dag diskuteras följdriktigt gärna i termer som ekosystemfunktion, resiliens och funktionella nyckelarter. Såväl vildmark som rik variation framstår som en dyr lyx när vi måste säkerställa att naturen fortsätter förse oss med luft, vatten, fibrer och mat. Kanske är det här allra tydligast till havs.

Vi kallar det natur-vård. Vad det är i naturen som synes kräva vård får uppenbarligen lov att anpassas till rådande läge. Tittar vi bakåt ser vi en till synes hopplös kamp för kompensatoriska åtgärder, i ständiga diskussioner med de produktionsnäringar som tvingas leva med vårt ekonomiska systems skoningslösa krav på lönsamhet, avkastning, konkurrensneutralitet och dess oförmåga att räkna in naturresursers värde. Naturvården blir duktigare och duktigare men allt man lyckas åstadkomma är en i bästa fall reducerad

Det första naturskyddet syftade till att spara orörd vildmark i hela landskap. På bilden Sareks nationalpark.

” kvar ligger områdena som, om man vill hårdra det, stelnade minnesmärken ”

Reservat i ändrat klimat

Ändrat klimat, annan markanvändning och en annan syn på biologisk mångfald indikerar att syftet med och skötseln/brukandet av olika reservat bör ses över.

Klimatet håller på att ändras. Högre temperaturer ger en längre växtperiod, kortare tid med tjäle eller ingen tjäle alls och torrperioder och värmeböljor i söder. Mer nederbörd framför allt i väst och norr och under vinterhalvåret, ofta med en högre intensitet som ger översvämningar och erosion. Variationen mellan åren väntas också öka. Jordbruksverket har beskrivit att klimatzonerna rör sig med 1 meter per timme norrut eller nästan en mil om året. Det innebär att vi har Skånes klimat i Mälardalen om 50 år.

Ändrat klimat innebär att tillväxten och därmed produktionspotentialen ökar med 15–30 procent om cirka 50 år. En stor del av detta beror på en längre växtperiod och högre halt av koldioxid i atmosfären. Tillväxtökningen ger möjligheter för samhället om markanvändningen anpassas för att ta vara på potentialen. I odlingslandskapet anpassas markanvändningen till exempel mot mer trädridåer som har flera syften, till exempel att skapa nya biotoper och korridorer i landskapet, att binda kol och att minska näringsläckage. All produktiv mark används. I första hand för livsmedel, annars för energigrödor som snabbväxande träd och kanske rörfen på mulljordar längre norrut.

Beten sköts väl och mer av åkern är bevuxen året om. Det senare är ett sätt att nyttja den tid som växterna kan fänga solenergi och binda kol.

Fler våtmarker, näringsfällor, dämmen och bevattningsdammar kommer att anläggas. De har också flera syften, bland annat att skydda hotade arter, fänga växtnäring och fungera som vattenreservoarer. När markanvändningen ändras så innebär det förmodligen att fler ekosystemtjänster synliggörs och stöds av brukandet. Om ändrad markanvändning ses i ett landskapsperspektiv, kan det innebära att de syften som reservat har kan nås på flera sätt.

EN DEL ARTER GYNNAS, ANDRA INTE

Ändrat klimat kommer sannolikt att påverka ekosystemens funktion. En del arter och biotoper kommer att gynnas, andra inte. Det kan innebära att en del reservat kommer att förlora de värden eller de arter som de skapades för att skydda. I andra fall behövs kanske inte reservaten för att de hotade biotoperna eller arterna ska återhämta sig.

Forskare söker i dag fler sätt att mäta värdet av biologisk mångfald än nyckelbiotoper och hotade arter. Bland annat undersöks nyttan/värdet av ekosystemtjänster och man försöker identifiera vilka arter som är särskilt viktiga för att bära resiliens och ekosystemtjänster. Ekosystemtjänster behövs främst för ekosystemets egen funktion och resiliens och är därmed också avgörande för hur människans brukande bör utformas. Exempel på ekosystemtjänster som värdesätts vid människans brukande av skogs- eller åkermark är förmågan att binda kol vid produktion av virke, bioenergi och livsmedel, vattenhushållning, temperaturutjämning, pollinering, mineralisering, biologisk mångfald, skönhets- och hälsovärden.

Naturreservat bildas för att långsiktigt bevara och utveckla naturmiljöer med ett särskilt stort värde för djur, växter och människor. Det största hotet mot biologisk mångfald har varit det slitage och de störningar som människor orsakar. Men syftet för att bilda naturreservat har formulerats utan hänsyn till ändrat klimat. LRF menar att det nu finns skäl att se över varför de olika reservaten bildats och hur de förvaltas. Syfte och förvaltning kan behöva ändras. Hur det ska gå till behöver utvecklas mer av myndigheter, brukare och forskare tillsammans.

NÅGRA PUNKTER:

- Utgå från landskapsperspektivet och utveckla strategier tillsammans med människor som bor och lever i landskapet
- Väg in värdet av ekosystemtjänster
- Ligg steget före – hitta i tid de hotade vanliga arter som bär ekosystemen och undersök vad som kan göras för att stärka ekosystemtjänster, produktionspotential och andra värden.
- Låt inte reservaten bli den svaga punkten i landskapet eller en onödig kostnad för samhället.
- Gör det möjligt att "flytta" reservat. Det vill säga se över syftet och den skötsel som krävs när det ursprungliga syftet påverkas av ändrat klimat. Om vettigt syfte inte identifieras, sälj marken och använd pengarna på ett bättre sätt.

JAN EKSVÄRD
MILJÖCHEF LRF

” klimatzonerna
rör sig med 1 meter
per timme norrut ”

Ändrat klimat kan göra det nödvändigt att "flytta" reservat, menar Jan Eksvärd, LRF. På bilden gränsmarkering för Tyresta naturreservat.

Foto: Jim Engström

Foto: Hjalmar Croneborg

I norra delarna av Rumänien nyttjas och brukas stora delar av landskapet fortfarande på ett sätt som gynnar biologisk mångfald.

förlustrakt. För det är väl uppenbart vid det här laget: vi kommer inte att klara biologisk mångfald enbart genom att arbeta med biologisk mångfald. Det handlar om hela samhället.

CBM:s konferens, en av flera på förra årets givna tema "hundra år av svensk naturvård", inleddes av Stefan Edman. Han pekade på behovet av förstärkta synergier: naturvård och lokal förvaltning, naturvård och förebyggande hälsovård, naturvård och turism, naturvård och stadsnära planering. Gällande naturvårdspolitik sedan sekelskiftet har också en breddad inriktning och många frågor av den här typen är aktuella i dag.

Tittar vi framåt behöver vi kanske leta oss fram till ett annorlunda fokus. Drivkrafterna är starka: ett förändrat klimat kommer att driva en förändrad markanvändning. Det kommer att kräva en omprövning av naturvårdens strategier.

Vårt sätt att dra nytta av natur kanske går att förändra ända därhän att naturen inte längre behöver vårdas. Kanske kan våra näringar utvecklas mot att

i mycket högre grad arbeta med naturens egna inre processer och inte mot dem? Det finns gott om exempel på att människan kan nyttja och bruka naturen på sätt som leder till en rikare och inte en fattigare natur, såväl bakåt i historien som i dag.

Kanske kan vad som nu kallas naturvård en dag slippa arbeta med kompensation och hejda förluster. Kanske uppnå godtagbara lägstanivåer som inte innebär hot om oåterkalleligt förlorade möjligheter till framtida positiv utveckling. Och kanske i stället inriktas mot utveckling av en rikare natur i hela landskapet, i ökad samverkan med andra delar av samhället?

Som Albert Einstein påpekade kan vi inte lösa problem med samma tänkande som skapat dem. Vi måste tänka nytt. Vi måste identifiera orsakerna till den nu så kritiska situationen för naturen på jorden och vi måste dra de rätta slutsatserna. Och vi måste göra något åt det.

HJALMAR CRONEBORG
ARTDATABANKEN

Det här numret av Biodiverse bygger på Mångfaldskonferensen 2009

Urvalet speglar bredden vid CBM:s årliga Mångfaldskonferens som 2009 handlade om *Skyddade naturområden*. Över 200 personer deltog i föreläsningar, exkursioner och seminarier med fyra teman:

- » Naturvård i skogen
- » Reservat i nytt klimat
- » Engagemang för naturen
- » Kommunal naturvård

Konferensen arrangerades av Centrum för biologisk mångfald, Naturvårdsverket, Naturhistoriska riksmuseet och Skogsstyrelsen. Nästa Mångfaldskonferens kommer att hållas i Lidköping 6–7 oktober 2010 och temat är *Traditionell kunskap och biologiskt kulturarv*.

Presentationer
och utförlig
dokumentation
från konferensen
finns på CBM:s
webbplats
www.cbm.slu.se

Skogens livsmiljöer försvinner

Är det dags att skrota den svenska modellen i skogen? Trots att siffrorna pekar uppåt för indikatorer som död ved och frivilliga avsättningar försvinner mångfald hela tiden, enligt ArtDatabankens skogsansvarige Artur Larsson.

Svensk modell

Den svenska modellen för hänsyn och artbevarande bygger på tre delar: en basnivå för naturvård i skogen (generell hänsyn), områden med förstärkt hänsyn, och skydd för skogsområden med särskilt höga naturvärden (både formella skydd som naturreservat och frivilliga avsättningar som markägarna gör).

Mer på internet

Artur Larssons presentation om den svenska modellen och annan dokumentation från Mångfaldskonferensen finns på www.cbm.slu.se/mk/mk09/dokumentation.html

Dokumentation från CBM:s och WWF:s workshop "Generell hänsyn och naturvärdesindikatorer" finns på www.cbm.slu.se/seminarier/skogs-workshop2009.php

På 90-talet förhandlades den svenska modellen för ett hållbart skogsbruk fram. I stället för intensivt plantageskogsbruk över större delen av landskapet och strikt skyddade områden som reservat och nationalparker på resten enades man om en modell som inte har så stora arealer skyddad skog, men i stället en lägstanivå av hänsyn inom skogsbruket överallt – så kallad generell hänsyn.

– Modellen är möjlig att applicera här där vi har en skala av mer eller mindre brukat landskap och någon form av skog med naturvärde på många håll, säger Artur Larsson.

I sitt föredrag på Mångfaldskonferensen konstaterade han att modellen haft fördelar, men inte längre förhindrar förlust av biologisk mångfald.

– Vi står vid ett vägskäl där situationen börjar bli sämre i stället för bättre. Ska vi slopa modellen eller höja ribban?

Larsson kan se vissa förbättringar sedan kalhygesepoken. Utvärderingar som gjorts av Skogsstyrelsen och Naturvårdsverket visar att medvetenheten har ökat, i många fall tar man rätt hänsyn och mängden död ved ökar på skogsmarken.

FLER VÄRDEKÄRNOR AVVERKAS

– Men samtidigt visar utvärderingarna också att allt fler värdekärnor (områden med höga naturvärden) avverkas och att den generella hänsynen är för dålig. På en fjärdedel av alla hyggen når hänsynen inte upp till lagens krav, utan att det väcker någon nämnvärd reaktion, säger Artur Larsson.

Utredningarna bakom miljömålen visade att det behövs 10–30 procent av ursprungsmiljön för att skogsarterna ska leva kvar långsiktigt. En tumregel är 20 procent.

Artur Larssons beräkningar visar att den andelen snabbt sjunker under den kritiska nivån. Om avverkningar av värdekärnor och nyckelbiotoper fortsätter så hjälper det inte med mer död ved eller fler frivilliga avsättningar. Och de skyddade områdena utgör bara en liten del av skogslandskapet.

– All naturvård måste utgå från det vi har i dag. Annars har vi till slut bara hyggen att avsäta.

Ett annat sätt att bedöma situationen är att granska tillståndet art för art. Utan att föregripa 2010 års rödlista flaggar Larsson för att den kan bli längre när det gäller skogslevande arter.

ÖKAD EFTERFRÅGAN

Ökad efterfrågan på virke och förändrad attityd är ett par orsaker till nedgången enligt Larsson; naturvård står inte lika högt i kurs hos skogsbolag och markägare som det gjorde under 90-talet, produktion är honnörsordet i dag.

– I en stor del av landskapet hugger vi ned naturskog och förvandlar den till planteringar med contortatall, tall och gran.

Han visar en bild från ett bolagshygge i Västerbotten han besökt.

– Många moderna avverkningar i norra Sverige ser ut så här. Jag hittade snabbt typiska naturvårdsträd som avverkats, till exempel en 350-årig tall med brandljud och sålg som det växte lunglav på.

Få hyggen granskas. Bolagen lovar bättring när fel upptäcks, men mycket lite händer och i praktiken är det omöjligt att bli utslängd ur certifieringssystemet FSC, menar Artur Larsson.

– Sen inser förstås jag också att det är svårt att se allt när man avverkar snabbt i mörker och snö. Men det är ju de här riktlinjerna vi bestämt oss för i modellen.

BYGGER PÅ FRIVILLIGHET

Den svenska modellen är konjunkturkänslig och bygger på frivillighet: ansvaret ligger hos brukarna. För att den ska fungera bättre efterlyser Larsson tydligare lagkrav, ett uppföljningssystem och större öppenhet.

– Dessvärre kan vi konstatera att det tog över ett decennium innan samhället fick se var nyckelbiotoperna och de frivilliga avsättningarna finns. Och långsiktigheten i avsättningarna vet vi heller inte mycket om.

En möjlighet kan också vara att återinföra någon form av skogsvårdsavgift (fanns före 1994), där en del av avverkningsvärdet går till naturvård.

Skogslandet Sverige har ett stort ansvar och nationella och internationella åtaganden för att bevara den

Foto: Artur Larsson

Artur Larsson visade en bild på ett typiskt hygge i Västerbotten som exempel på vad som händer med skogen. Med tydligare lagkrav, fältbesök och ordentlig snitsling före avverkningar kan situationen bli bättre, menar han.

biologiska mångfalden. Men regeringens åtgärder kan diskuteras, tycker Artur Larsson. Skogsstyrelsens senaste utvärdering för miljömålsrådet (2007) föreslog ökad areal skyddad skog, tydligare mål för hänsyn i skogsbruket och minskad brukning längs vattendrag och sjöar. Så blev det inte och miljömålsrådets ordförande avgick i affekt.

– Ändå hävdar regeringen att miljömålen ligger fast, trots att ingen utanför regeringen tror att vi kan nå dem i skogen.

MATS HELLMARK, CBM

Stubben från en avverkad 350-årig tall med brandljud (stamskada från skogsbrand) på hygget ovan. Ved med brandljud är motståndskraftigt mot röta och kan bli kvar länge i skogen.

"Stort värde i generell hänsyn"

– Svenska modellen är bara i startskedet. Mycket kan förbättras, men jag tycker det är jätteviktigt att vi fullföljer. Generell hänsyn kan få ett stort biologiskt värde.

Det menade Stefan Bleckert, naturvårdschef på Sveaskog, i debatten som följde på Artur Larssons föredrag. Han höll med om att det finns problem, men tyckte att bilden som målades upp var för svart.

– Större delen av våra skogar är unga och medelålders, där har allt tagits ned. Det biologiska värdet kommer att öka med tiden om man kan lyfta fram ett engagemang för att spara rätt.

De flesta naturvårdsträd är utspridda i landskapet i dag, som solitärer eller dungar enligt Bleckert. I de fallen är reservat ingen lösning. Landskapet har omformats så att värdena finns i en mosaik, och generell hänsyn är därför ett viktigt komplement till att arbeta på biotop- och landskapsnivå. Om man sparar en nyckelbiotop på tre hektar men avståndet till liknande miljöer är långt så är sannolikheten ändå liten att populationer byggs upp.

Sveaskog har avsatt 20 procent av sina skogar som naturvårdsareal (naturhänsyn på hyggen och avsättningar i ekoparker och naturvårdsskogar).

– Vi har byggt upp en stolthet över vårt naturvårdsarbete. Det är inte fel att lyfta fram en förbättringspotential, men det är för destruktivt att säga att det är dags att ge upp, säger Stefan Bleckert.

Malin Andersson, naturvårdsspecialist på Skogsstyrelsen, höll med om att det är farligt att måla upp en alltför svart bild.

– Det händer positiva saker, till exempel har tillståndet blivit bättre hos privata skogsägare i södra Sverige.

Enligt Skogsstyrelsens granskning 2009 klarar 25 procent av avverkningarna inte lagens krav.

– Men två tredjedelar av de avverkningarna skulle kunna klara kraven. Till exempel lämnar skogsägare ofta virke på egen bekostnad, men kanske av fel sort. Problemet med den generella hänsynen är att den är för generell. Den behöver i stället bli mer specifik! säger Malin Andersson.

Matrix viktigt

Forskaren Kristoffer Hylander vid växtekologien på Stockholms universitet underströk i sitt föredrag betydelsen av matrix (det brukade landskapet) för den biologiska mångfalden.

– Ett matrix med höga naturvärden kan fungera som habitat för många arter och är en försäkring mot störningar och klimatförändringar. Det är de stora ytor som avgör ekosystemtjänsterna i landskapet.

Matrix kan också bidra med resurser till skyddade högkvalitetsområden och ger förbättrad konnektivitet – koppling – mellan högkvalitetsområden. Det underlättar kontakt mellan populationer av hotade arter.

– Däremot har många arter så tuffa krav på till exempel gamla träd eller död ved att de inte kan uppnås i ett landskap utan rätt kvaliteter.

Tofsmes (ovan) minskar inte i antal. Den häckar ibland på hyggen med naturlig för yngning efter som ett stort antal barrträd till en början lämnas kvar. Kungsfågel och svartmes (ovan t h) var de arter som tydligast undvek att häcka i skogar som låg nära hyggen med hänsynsträd. Talltitan (nedan) minskar stadigt i antal. Den gynnas av att många döda och levande träd sparas på den avverkade ytan.

54 hyggen

I studien ingick 54 hyggen i centrala Uppland (36 med hänsynsträd och 18 med naturlig för yngning). Totalt fann Bo Söderström 1843 revir fördelade på 62 fågelarter.

I medeltal fanns 20 fågelarter och 34 revir på varje hygge. Sju arter (bofink, lövsångare, trädpiplärka, rödhake, talgoxe, gulspurv och taltrast) fanns på inte mindre än 85 procent av alla hyggen.

Läs mer

Artikeln är en förkortad version av en artikel i Fauna och Flora nr 1 2008 som finns att läsa på www.artdata.slu.se/FaunaochFlora/tidigare.asp

Färre fåglar på hyggen

Kalhyggesbruket i Sverige kan ha bidragit till att flera skogslevande stannfåglar har minskat i antal. Bo Söderströms inventering av hyggen visar att det skulle behöva sparas tre gånger fler träd än vad dagens rekommendation anger. Fågellivet i orörda skogar runt en avverkning påverkas också.

Flera av Sveriges vanligaste fåglar som kungsfågel, svartmes, entita, talltita och trädkryppare har minskat i antal under de senaste 30 åren. Eftersom alla arter i huvudsak är stann- eller strykfåglar och främst förekommer i skogsmiljöer är det inte långsökt att söka förklaringen i skogsbruket. Under 2003 inventerade jag fåglar på ett stort antal hyggen i Uppland för att studera om de negativa populationstrenderna kan vändas genom anpassade avverkningsmetoder.

Ungefär hälften av Sveriges drygt 3 600 rödlistade arter finns i skogar. Skogsbrukets metoder har en avgörande betydelse för de hotade arterna eftersom endast 3,1 procent av den produktiva skogsmarksarealen är formellt skyddade. Årligen avverkas ungefär en procent av all produktiv skogsmark i Sverige.

Hyggesbruket i Sverige har förändrats radikalt, särskilt under de senaste 15 åren. Numera är de flesta större skogsbolag certifierade enligt FSC och/eller PEFC. Kraven är bland annat att man lämnar minst tio levande träd (hänsynsträd) per hektar vid avverkning; i första hand så kallade naturvärdesträd och i andra hand stormfasta träd. Död ved ska också lämnas.

Syftena är att växter och djur ska kunna klamra sig fast tills den nya trädgenerationen har vuxit upp och att öka möjligheten för spridning genom landskap fragmenterade av hyggesbruk. En annan skoglig åtgärd som ökat är naturlig för yngning: man lämnar skärm- eller fröträd tills de nya trädplantorna vuxit så pass att de inte är utsatta för nattfrost.

TRE GRUPPER AV FÅGLAR

I mitt forskningsprojekt studerade jag hur olika fågelarter påverkades av kvarlämnade träd. Jag kunde identifiera tre grupper av fåglar som trivs på olika typer av hyggen. Markhäckande fågelarter som flyttar på vintern (bland annat enkelbeckasin och sädesärta) föredrog hyggen med få sparade träd. De andra två grupperna bestod huvudsakligen av stannfåglar och de föredrog hyggen med många sparade träd. De

hålhäckande arterna skogsduva, större hackspett, göktyta, svartvit flugsnappare, entita, blåmes, talgoxe och nötväcka var vanligare på hyggen med fler lövträd, medan kungsfågel, svartmes, tofsmes och talltita föredrog hyggen med fler sparade barrträd. Döda träd gynnade svartmes, talltita, entita och trädkryppare.

Genom att anpassa hänsynen vid slutavverkning finns stora möjligheter att gynna små, skogslevande stannfåglar. Av de i medeltal åtta levande, äldre träd per hektar som lämnas kvar vid avverkning i dag är tre barrträd och fem lövträd (främst björk, asp och sälg). Min forskning visar att dessa nivåer är långt ifrån tillräckliga. En grov uppskattning är att åtminstone 10 lövträd och 20 barrträd per hektar bör lämnas kvar – en nivå som är tre gånger högre än vad dagens rekommendationer anger.

OMVÄLVANDE FÖRÄNDRING

En slutavverkning är en omvälvande förändring. Få fåglar finns kvar på den nyskapade, mer eller mindre öppna ytan. Men påverkas även stannfåglar i den omgivande skogen? Jag fann att hyggen med naturlig för yngning har ingen eller mycket liten påverkan på fåglar som häckar i omgivande skog.

Däremot verkade en negativ effekt av hyggen med hänsynsträd sträcka sig åtminstone 50 meter in. Först 100 till 150 meter in i skogen var antalet revir jämförbara mellan de två kategorierna. Totalt består 13 procent av skogsmarksarealen i Sverige av skog yngre än tio år. Det innebär att flera vanliga skogslevande fåglar kan vara negativt påverkade av hyggesbruk i en tredjedel av alla skogar!

I den bästa av världar skulle antalet träd vid avverkning anpassas efter lokala eller regionala förutsättningar. Allra viktigast är kanske dock att ge rekommendationer om var på hyggen hänsynsträd bör sparas för att gynna så många arter som möjligt.

BO SÖDERSTRÖM
DOCENT I NATURVÅRDSBIOLOGI

Naturvårdshänsynen finns alltid i bakhuvudet

Arbetet med naturvårdshänsyn i skogsbruket handlar också om människosyn, skriver skogsbrukaren Lars Vikinge, Södra Skogsägarna.

I en skogsbrukares vardag finns naturvårdshänsynen i bakhuvudet hela tiden: Att i samband med gallring och slutavverkning inte avverka sälgar, att skapa högstubbar, ha koll på boträd för de stora rovfåglarna, spara rätt naturvårdsträd och trädgrupper – kort sagt att skapa naturvårdshänsyn där den gör störst nytta och i sådan omfattning att den lever upp till lagens krav. Är man certifierad enligt FSC eller PEFC måste man dessutom se till att också komma över den ribban i det vardagliga arbetet.

Kunskap är med andra ord av avgörande betydelse för att naturvårdshänsynen i skogsbruket ska få högsta möjliga kvalitet. Det finns emellertid en annan faktor som – faktiskt – är lika viktig för att nå bästa möjliga naturvårdshänsyn i brukandet av skogen: *Hur vi bemöter varandra.*

Som skogsbrukare förväntar jag mig inte att de som representerar naturvårdsintressena ska jubla och omfamna mig för mitt arbete i min skog. Herbert Tingstens idé om ”expertsamhället” där alla förutsattes sträva mot samma mål ser jag inte som något önskvärt att eftersträva. Det jag, och de flesta jag känner inom skogsnäringen, önskar i all ödmjukhet är bara mer *ömsesidig respekt*. Tills motsatsen är bevisad borde allas utgångspunkt vara att motparten i skogen förutsätts drivas av ärlighet och uppriktig vilja att finna kompromisser. För den människa som upplever sig bli bemött med misstro tappar lätt mycket av såväl engagemang, vilja och tilltro till sin egen förmåga att klara det som den andre misstror.

RESPEKT MELLAN PARTERNA

Möjligheterna till bättre naturvårdshänsyn med hjälp av ökad respekt mellan parterna blir tydliga i ljuset av Skogsstyrelsens slumpmässiga uppföljningar av naturvärden i samband med slutavverkningar. Dessa uppföljningar, den så kallade ”polytaxen”, visar att endast 74 procent av dagens slutavverkningar uppfyller lagens krav.

Enligt Skogsstyrelsen skulle emellertid denna siffra lyftas upp till 92 procent utan nämnvärt högre kostnader för skogsbruket, om bara rätt hänsyn togs!

Om skogsnäringen i samverkan med naturvärden som första delmål föresatte sig att nå de 92 procenten och utgick från förutsättningen att motparten också verkligen vill nå dit, finns förutsättningar att vara där inom loppet av ett år.

Väljs däremot den andra vägen, med mer detaljstyrande lagstiftning, hårdare straff vid misstag och så vidare, då kommer också vägen till måluppfyllelse att bli en mycket knagglig och tung resa.

FEM PROCENT MER BETALT

Som nämndes i inledningen arbetar jag som skogsbrukare redan med naturvårdsinstrument som FSC- och PEFC-certifiering utöver lagens krav i det vardagliga arbetet i skogen. Denna certifiering ger mig cirka fem procent mer betalt per kubikmeter virke jag levererar. Om jag som markägande skogsbrukare bryter mot FSC:s eller PEFC:s regelverk väntar sanktioner och i värsta fall uteslutning ur systemet.

Utöver detta villkorar såväl skogsägareföreningarna som andra seriösa aktörer i skogsnäringen kontrakt med skogsentreprenörer till att dessa genomgår naturvårdsutbildningar med prov och efterföljande licensiering med så kallade gröna och blå kort.

BEJAKA ENGAGEMANGET

Som jag ser det stavas vägen mot bättre naturvårdshänsyn i skogsbruket i termer av bättre tillvaratagande av den vilja som skogsägarna redan har att åstadkomma god naturvård. *Bejaka det engagemang som finns!*

Mer konkret tror jag att den så kallade Kometmodellen, där skogsägarna själva får föreslå naturvårdsobjekt och former för hänsyn på dessa ytor, är en mycket mer spännande och konstruktiv väg än mer detaljreglerande lagstiftning för svenskt skogsbruk.

LARS VIKINGE, SKOGSBRUKARE

En väg genom skogen är en god bild av de hänsyn en skogsägare måste ta. Vägen på bilden fungerar som: transportled för virkesbilar, promenadstig för svampplockare och vandrare, tillflyktsort för skyddsvärda djur och växter, ridstig, tillfartsväg för sommarstugeägarna längst in på vägen och som transportväg för jägare och skogsbrukare. Den dag bilden togs fanns min arbetsplats en kilometer in längs vägen.

Olika förutsättningar: en igenplanterad åker med 50-årig gran och en igenväxt betesravin med trängda vidkroniga ekar.

Foto: Henrik von Stedingk

Målet avgör åtgärden

Naturvård, kulturhistoria eller friluftsliv? Det gäller att bestämma målet för skötselåtgärden. På exkursion i Tyresta diskuterade konferensdeltagarna olika skötselalternativ.

Två bussar med konferensdeltagare for ut i Tyresta naturreservat med Stiftelsen Tyrestaskogen som värdar. Temat för dagen var naturvårdande skötsel av skyddade marker. Frågan är aktuell då både Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen under 2010 släpper rekommendationer för skötsel av reservat respektive områden som omfattas av biotopskydd. Även Stiftelsen Tyrestaskogen arbetar med en ny skötselplan för Tyresta naturreservat.

Under dagen besöktes olika skogsbestånd där möjliga skötselåtgärder diskuterades. En återkommande fråga var vikten av att ha målet klart för sig vid varje åtgärd. Vill man gynna friluftsliv eller naturvård? Vid ett stopp vid ett röjningsbestånd av tall konstaterades att en utglesning av beståndet kan öka tillgängligheten. Men avsåg man att genomföra naturvårdande skötsel vore det bättre att välja ett område i en senare succesion som har bättre förutsättningar.

GAMMAL ÅKERMARK

Frågan om målbild kom även upp i ett granbestånd på gammal åkermark. Ska man värna om naturvård eller kulturhistoria? Ett återskapande av det forna kulturlandskapet med införsel av bete förutsätter ett landskapsperspektiv. Kanske finns områden med bättre

förutsättningar för bete; med bevarad öppenhet och betesgynnade växter?

Det påtalades att man normalt bör utgå från de värden som beståndet har, men man konstaterade att naturvärden saknades i denna täta granskog. På sikt borde granen avverkas och den ekonomiska intäkten användas till naturvårdande skötsel någon annanstans, eller till att gynna en lövföryngring efter avverkning.

I en igenväxt betesravin diskuterades utglesning kring de trängda vidkroniga ekarna som en åtgärd för att förlänga livslängden på dessa relikter från det öppna beteslandskapet. Det föreslogs att man vid alla skötselåtgärder borde lämna en del av området orörd. Ett sådant förfarande har flera fördelar:

- försiktighet; om åtgärden visar sig missgynna någon hotad art eller helt enkelt var fel tänkt så finns en del kvar
- forskning; man kan studera och jämföra utvecklingen efter en viss åtgärd och dra lärdomar
- pedagogik; besökaren får se effekten av åtgärden vilket kan bidra till ökad förståelse för naturens dynamik och behovet av skötsel av skyddad skog.

HENRIK VON STEDINGK, CBM

Tyrestaskogen

Två mil söder om Stockholms centrum ligger Tyrestaskogen, Sveriges största skyddade skogsområde söder om Dalälven. Tyresta nationalpark består av 2 000 hektar naturskog och Tyresta naturreservat, som omger nationalparken på tre sidor, utgörs av 3 000 hektar kulturpåverkad skog och öppen kulturmark.

Röst för mångfald i Köpenhamn

Klimatförhandlingarna kan få stor betydelse för den biologiska mångfalden i världens tropiska skogar, beroende på hur den så kallade REDD-mekanismen utformas. Det menar handläggaren Susanne von Walter på SwedBio, som deltog i den svenska delegationen till COP 15 i Köpenhamn.

Foto: Maria Rydlund

Till mångas besvikelse ledde inte klimatförhandlingarna i Köpenhamn fram till ett färdigt avtal. Men att en paragraf om REDD-mekanismen (Reduction of Emissions from Deforestation and Degradation) kom med i slutdokumentet rapporterades som en framgång i medierna efter mötet.

– Det förvånade mig lite. Det finns en global vilja och man har nått viss framgång i teknisk text, men det är en bra bit kvar, säger Susanne von Walter, handläggare på SwedBio och CBM.

Under förhandlingarna diskuterades en niosidig text om REDD med många hakparenteser (inte färdigförhandlade delar), men man nådde inte ända fram till beslut.

– Texten var ganska bra. Här fanns tre viktiga ”safeguards” (skyddsprinciper) med: att REDD ska gynna biodiversitet och inte bara minska koldioxidutsläppen, att sociala hänsyn ska tas och att i-länderna ska stödja u-länderna i utvecklandet av ”good governance” (förvaltning). Jag tror att biodiversitet har stor chans att komma med i slutdokumentet.

Även om inte mycket konkret kom ut av Köpenhamnmötet så är arbetet inte bortkastat, enligt Susanne von Walter. Förhandlingarna fortsätter från den punkt man uppnått.

MED SEDAN POZNAN

Själv har hon varit med i den svenska delegationen på cirka 50 personer sedan Poznanmötet i december 2008.

– Förhandlingar av det här slaget är otroligt stora och själv är man en väldigt liten del. Men det är spännande att vara med, och ibland känner man att man kan göra skillnad, kanske bara genom att prata med rätt person vid rätt tillfälle, som sedan påverkar andra. I slutänden kan det leda till att någon nyans ändras i texterna.

En erfarenhet hon gjort är att arbetet måste vara långsiktigt. Det går inte att komma in i slutskedet och tro att man kan förändra radikalt. Förhandlingarna bygger på årtal av mer eller mindre intensivt arbete: att hålla sig à jour med vad som händer, vad parterna tycker och vad som står i texterna.

”EU DRIVER INTE MÅNGFALD”

I Köpenhamn var situationen lite speciell eftersom Sverige då var ordförande i EU. De svenska förhandlingarna förväntades sitta still i båten, prioritera sammanhållning och inte driva egna positioner så starkt.

– Tyvärr är EU inte en part som driver mångfald särskilt hårt. Man anser att biodiversitet har sin egen konvention och vill inte utvidga agendan.

Susanne von Walter kunde dock ge stöd till andra länders delegater inom LULUCF (Land Use, Land Use Change and Forestry) som delade hennes åsikter. Hon kunde också bidra till att föra in synvinklar från NGO:er i Syd och nätverk som IIFB (International Indigenous Forum of Biodiversity) och CBD Alliance.

De flesta av hennes kontakter från Syd var besvikna över att de rika länderna inte gjorde större utfästelser när det gäller utsläppsminskning och konkret stöd.

– Våra konsumtionsmönster påverkar markanvändningen i Syd mycket, men den kopplingen kan eller vill vi inte se. Många reagerar på att vi säger åt utvecklingsländer att sluta avverka samtidigt som vi köper produkter från plantageskogsbruk, sojaodling och energigrödor. Sett ur det perspektivet kan hela konceptet med REDD diskuteras. Samtidigt ger det en klar möjlighet att minska avskogningen, även om förväntningarna inte får ställas för högt.

MATS HELLMARK, CBM

Konvertering av naturskog till plantager kommer antagligen inte att försvinna i och med REDD, men man kommer att vara mer restriktiv med konvertering av naturskog som är rik på biodiversitet. Bilden är tagen i Bahia, Brasilien.

Swedbio

SwedBio är ett gemensamt initiativ av Sida och CBM. Programets fokus är biologisk mångfald i Syd som nyckelresurs för fattigdomsbekämpning och samhällsutveckling. En utgångspunkt är FN-studien Millennium Ecosystem Assessment som visade att 15 av de 24 ekosystemtjänster som mänskligheten är beroende av är kraftigt hotade eller degenrerade. De fattigaste drabbas hårdast.

Naturguider kan väcka stadsbornas engagemang

Är naturvägledning det bästa sättet att väcka engagemang för natur och miljö? Många naturguider är helt övertygade om det. En naturguide med rätt kunskap och verktyg kan göra skillnad!

Foto: Julio Gonzales

Det är vår och parken Humlegården i centrala Stockholm skiftar i grönt. Blå scilla och gul vårlök täcker sluttningar och gräsmattor. En grupp människor har samlats vid ginkgotrådet utanför Kungliga biblioteket. De ska följa med Nanna Malmros från Naturskyddsföreningen på stadsnaturguidning. Nanna berättar om parkens historia och om de djur och växter som lever här, sida vid sida med människorna – bara ett stenkast från Stureplan. Hon visar en bild på stenkäck och berättar att trots att man sällan ser den så är den en av de arter som bygger och lever i parkens mäktiga ädellövträd.

Gruppen rör sig sakta genom parken och ger akt på allt de ser omkring sig. Alla står tysta en stund och försöker uppfatta surret från insekterna som rör sig bland scillans blommor. Vid Linnéstatyn berättar Nanna om Linné och hans resor, systematiken, artbegreppet och om biologisk mångfald. Att många arter som hotas i omgivande landskap kan hitta boplatser och föda i stadens parker.

Gruppen inleder en diskussion om vad det gröna i och nära staden betyder för människor. Att träden renar och syresätter luften och hur man påvisat stora hälsoeffekter av att vistas i den omgivande naturen. En 79-årig dam tar Nanna i hand efteråt.

– Tänk, här har jag gått i parken så många år och ändå är det så mycket jag inte visste och sett förut! Nu ska jag ta med mina väninnor och berätta för dem vad jag varit med om.

KUNSKAP OCH KÄNSLA

Naturvägledning handlar om att förmedla kunskap om och väcka känsla för naturen och kulturlandskapet.

”allt färre har en daglig kontakt med natur genom sitt arbete eller släktingar att besöka”

Foto: Yvonne Åsell/Scanpix

Detta enligt den vedertagna definitionen av begreppet i Sverige:

”Med naturvägledning menas förmedling av känsla för och kunskaper om naturen. Naturvägledning syftar till att öka förståelsen för de grundläggande ekologiska och kulturella sambanden och för människans roll i naturen. Därigenom förbättras möjligheterna till positiva upplevelser i naturen och till ökad miljömedvetenhet hos den enskilde och i samhället.” (Nordiska ministerrådet 1990)

Ordet naturvägledning infördes i Sverige i slutet av 1980-talet. Närbesläktade ord är naturinformation, tolkning och guidning. Inom kulturmiljösektorn finns samlingsnamnet kulturarvspedagogik. I Danmark talar man om naturvejledning och på engelska används i regel ordet interpretation. Definitionerna skiljer sig delvis åt, liksom syftena.

EN BROKIG SKARA

Naturvägledare i Sverige är en brokig skara – de finns på alltifrån ekoturismföretag och länsstyrelser till friluftsmuseer och ideella organisationer. I en rapport som CNV publicerat där hundra naturvägledare intervjuats beskrivs den sjudande aktivitet och uppfinningsrikedom som kännetecknar naturvägledningen i Sverige idag. Traditionella metoder för naturvägledning som naturguidning, utställningar och självguidande natur- och kulturstigar har kompletterats med naturvägledning via mobiltelefon eller audioguider, skattjakt

med GPS (geocaching) och dramatiserade guidningar med skådespelare. Allt fler företag specialiserar sig på natur- och ekoturism.

En gemensam nämnare hos nästan alla naturvägledare är att man vill skapa engagemang för natur och miljö. Engagemang för vardagsnaturen, för arter och deras miljöer eller för miljöfrågor i stort beskrivs ofta som själva drivkraften för det man gör. Oavsett om naturvägledningen närmar sig traditionell skolundervisning eller underhållning och upplevelseproduktion.

Den amerikanska organisationen National Association for Interpretation (NAI) beskriver händelsekedjan så här: ”Through interpretation understanding, through understanding appreciation, through appreciation protection.” Många naturvägledare motiverar sin verksamhet utifrån samma tankemönster. Naturskyddsföreningen är ett exempel – genom att visa natur i och nära människors vardagsmiljöer i staden menar man skapar ett mentalt skydd för naturområden (se www.naturguider.se).

KLYFTAN BÖR MINSKAS

Att den mentala klyftan mellan människa och natur bör minskas har varit en av naturvägledningens bevekelsegrunder alltsedan början av 1900-talet då Sveriges första nationalparker kom till. Vid samma tid anlades friluftsmuseer som Skansen och intresseorganisationer som Naturskyddsföreningen och Friluftsrådet bildades. Sällan, hävdar många, har

väl behovet av att skapa kontakt med och förståelse för ekologi och samband mellan människa och natur varit så stort som nu.

Allt färre har en daglig kontakt med natur genom sitt arbete eller släktingar att besöka på ”lander” när man är ledig. Vi blir allt mer urbana för varje generation. Kunskap om klimatförändringarna och förlusten av biologisk mångfald och ekosystem når dock de allra flesta. Utan motbilder byggs en nattsvart framtidsbild – inte minst hos unga människor. Naturvägledare som skapar intresse för och känsla för natur kan ge motbilder, så ett frö av hopp och skapa engagemang för naturvård och miljöfrågor. I CNV:s intervjuer med naturvägledare uttrycker många att mötet med människor på plats i naturen är en viktig ingrediens för att skapa detta engagemang.

Få naturvägledare utvärderar långsiktiga effekter av sin verksamhet. Forskningen säger inte heller så mycket om sambanden mellan positiva naturupplevelser och engagemang för natur och miljö. Men många delar nog synsättet som Lisa Brochu, biträdande chef för NAI, gav uttryck för vid en konferens på temat naturvägledning och hållbar utveckling: ”Vi kan vänta hur länge som helst på att någon bevisar att naturvägledning skapar miljöengagemang och bidrar till en bättre värld. Men vi är tillräckligt många som tror att det är så för att det ska vara värt att försöka!”

EVA SANDBERG,
FÖRESTÅNDE FÖR CNV

Naturguidning i centrala Stockholm. Nanna Malmros från Naturskyddsföreningen berättar om djur och växter som lever i Humlegården – bara ett stenkast från Stureplan.

Om CNV

Centrum för naturvägledning (CNV) finns sedan våren 2008 vid Institutionen för stad och land vid SLU i Uppsala genom en överenskommelse mellan SLU och Naturvårdsverket. CNV ska fungera som kompetensresurs, utvecklingsnav och mötesplats för alla som förmedlar kunskap om och väcker känsla för naturen och kulturlandskapet. Läs mer om Centrum för naturvägledning på www.cnv.nu.

Foto: Eva Sandberg

Viktiga val i nytt klimat

Konsekvenserna av ändrad markanvändning kan få större konsekvenser för svensk natur än klimatförändringarna i sig. Men det betyder också att vi har möjlighet att göra val. Ska barkborren bekämpas med sitkagran eller med mer lövskog?

Vilken funktion fyller dagens skyddade områden i ett framtida förändrat klimat, och hur kan vi redan nu börja planera naturvårdsinsatser som är anpassade till klimatförändringar? Det var utgångspunkten för diskussionerna inom temat Reservat i nytt klimat, som sammanfattades med en exkursion till Båtforsen i norra Uppland.

Här vid Nedre Dalälven går den biologiska Norrlandsgränsen där många sydliga arter når gränsen för sin utbredning, medan landskapet norr om älven övergår i mer norrländsk karaktär. Att gränsen syns så tydligt vid Båtforsen beror delvis på att älvens oregelbundna flöde har konkurrerat ut den översvämningskänsliga granen. De bestånd av ek och asp som i stället fått utrymme växer mycket otillgängligt och har undgått avverkningar. I landskapet finns också spår av slätterängar som vuxit igen både på grund av ändrad vattenföring och upphörd hävd.

Det för oss in på en diskussion om att markanvändning och olika former av nyttjande i många fall har betydligt större påverkan på den biologiska mångfalden

än klimatet. Vi måste vara medvetna om att när vi förändrar vårt resursutnyttjande för att anpassa det till klimatförändringar, kan anpassningarna många gånger få större konsekvenser för biologisk mångfald och ekosystemtjänster än klimatförändringarna i sig.

ÖKAD RISK – MEN VÅRA VAL PÅVERKAR

Ökad risk för skogsbränder i torra områden, högre stormfrekvens och mer regn är förväntade konsekvenser av ett varmare klimat. Men hur hanterar vi detta? Väljer vi att låta det brinna mer eller ska vi i stället brandbekämpa mer? Ska vi tillåta mer död ved i skogen, eller göra ett större uttag av död ved? Ska vi bekämpa granbarkborren med främmande trädslag eller med större inslag av lövskog? Ska vi tillåta ökade regnmängder att skapa nya våtmarker eller sumpskog eller kommer vi i stället att dika ut fler områden? Klimatförändringarnas effekt på biologisk mångfald kommer i stor utsträckning att bero på de val vi gör.

ANNA MARIA WREMP, CBM

Läs mer

Biologisk mångfald och klimatförändringar. Vad vet vi? Vad behöver vi veta? Vad kan vi göra? Tommy Lennartsson och Louise Simonsson. Centrum för biologisk mångfald 2007.

Ett varmare och torrare klimat kommer troligen att innebära större risk för skogsbränder i delar av landet. Effekterna på biologisk mångfald kommer till stor del att bero på hur vi hanterar bränderna. På bilden en planerad naturvårdsbränning i just Båtforsen i norra Uppland.

Foto: Camilla Westberg

”Forskarna måste ta samhällsansvar”

– Biologisk mångfald är själva grundbulten för vår överlevnad, men vi har inte lyckats föra ut den insikten än, säger Naturskyddsföreningens generalsekreterare Svante Axelsson. Nu efterlyser han draghjälp från forskarna.

När Svante Axelsson pratar med politiker har han inget problem att få gehör för klimatfrågor. Men gäller det naturvård och biologisk mångfald får han tjata.

– Det ligger inte i deras prioritering. När en fråga inte ger politiska poäng bland väljarna händer inte mycket.

Politikerna har ett stort ansvar, men miljörelsen måste också skapa möjligheter för dem genom att bygga upp ett opinionstryck. Ett sätt är att hitta ett språkbruk som får människor att förstå att biologisk mångfald inte är en ”mullefråga” eller lyx, utan själva grundbulten för vår överlevnad.

Begreppet ”naturvård” kan ha en konserverandeklang, tycker Svante Axelsson. I stället söker han ord som ger mer känsla av utveckling och framåtanda.

– ”Ekosystemtjänster” är lite akademiskt, men för mig är det ändå det bästa begreppet hittills. Framför allt för att det har ett humanistiskt och ekonomiskt perspektiv.

Sternrapporten öppnade vägen till maktens boningar för klimatfrågan. Nu hoppas han att TEEB-rapporten och Millennium Ecosystem Assessment kan göra något liknande för den biologiska mångfalden.

– Egentligen går det förstås inte att prissätta naturvärden, men vi kan mäta förändringen, förlusten av värden. Visa vad som händer när jordbruket inte ger avkastning, bin inte pollinerar och våtmarker inte renar vattnet. Det är ett språk som politiker förstår, som visar på naturens funktion som stötfångare. Fler arter minskar riskerna – lite aktieportföljstänkande.

Naturskyddsföreningen vill gärna pröva att utveckla lokala TEEB-rapporter ute i kommunerna för att få in naturkapitalet i balansräkningen även på lokal nivå.

Föreningen gjorde ett viktigt vägval redan för tio år sedan: att jobba medvetet för att popularisera naturvård och biologisk mångfald.

Satsningen på naturguider, projekt i skolor och förorter och böcker som *Vilda grannar* och årsboken *Naturen till din tjänst* om ekosystemtjänster är några steg på vägen.

Artprojekten är också viktiga, men ska inte fastna i det enskilda utan leda vidare till de komplexa systemfrågorna. Vitryggen visar på biotopbrist, lövskogarnas utarmning, lärkan på avigsidorna i EU:s jordbrukspolitik och pilgrimsfalken på miljögifternas vandring i ekosystemen.

– Vi vill skapa en wow-känsla för klotet och våra medvandrare här, och samtidigt kommunicera en nödvändig oro.

MÄNNISKAN ÄR TRÖG

Människan är trög, det måste finnas något som driver oss till handling, menar Svante Axelsson.

– Där behöver vi ha forskarna till hjälp. De måste våga ta samhällsansvar. Jag saknar allt mer deras tredje uppdrag, att kommunicera sina resultat och kunskaper. Men den som går den vägen får inga plus i karriären.

Det finns en vetenskapens jantelag, som gör att det nästan ses som negativt att popularisera och gå ut i debattartiklar, tycker Svante Axelsson. Men om forskarna inte talar själva så tar andra deras plats, med sämre kunskaper.

Han ser en del av förklaringen till klimatfrågans breda genomslag i IPCC:s medvetet utåtriktade arbete.

– Samhället är väldigt beroende av forskarna. Vi behöver veta mer om sambandet mellan välfärd och biologisk mångfald, om vilka konsekvenserna blir om vi fortsätter som vi gör nu. Naturvetarna måste också locka med ekonomer och samhällsvetare i debatten.

Inte minst efterlyser han en samhällsanalytisk diskussion om varför det gått så dåligt att klara 2010-målen om biologisk mångfald.

– 2009 marknadsfördes som Naturens år, men var ett riktigt missväxtår för naturvärden, med till exempel beslut om vargjakt och för låga anslag till naturvård. Om det hade funnits en stark opinion för naturen och ekosystemen hade inga politiker vågat göra så.

MATS HELLMARK, CBM

Svante Axelsson från Naturskyddsföreningen inspirerade på Mångfaldskonferensen: – Vi vill skapa en wow-känsla för klotet och våra medvandrare här, och samtidigt kommunicera en nödvändig oro.

TEEB-rapporten

TEEB står för ”The Economics of Ecosystems and Biodiversity” och är en större EU-finansierad studie. Den första delrapporten publicerades våren 2008. I september 2009 kom en uppdatering om klimat och i september 2010 ska slutsatser presenteras på COP 10 i Nagoya. Syftet är att uppskatta kostnaderna för förlusten av biologisk mångfald i ett globalt perspektiv och jämföra dessa med vad det skulle kosta att bevara biologisk mångfald och ekosystemtjänster.

Naturskyddsföreningens vitryggsprojekt visar på lövskogarnas utarmning.

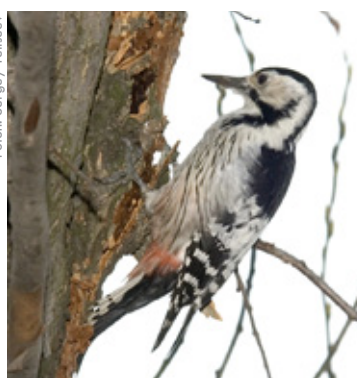

Foto: Sergey Yeliseev

Stort arbete bakom den nya rödlistan

För tredje gången tar ArtDatabanken på uppdrag av Naturvårdsverket fram en samlad rödlista över Sveriges arter. Det är ett omfattande arbete som baseras på internationellt vedertagna kriterier. Resultatet är ett viktigt verktyg för naturvården.

Planeringen inför arbetet med rödlistan började redan i hösten 2007 med ett antal planeringsträffar för ArtDatabankens artansvariga. Startskottet gick i augusti 2008. Då träffades alla inblandade för att få en gemensam syn på rödlistningsprocessen. Av stor betydelse är att riktlinjerna för rödlistning, vilka baseras på kriterier från Internationella naturvårdsunionen IUCN, tolkas lika för alla organismgrupper.

Under perioden 15 juni till 20 september fanns de preliminära rödlistebedomningarna tillgängliga på ArtDatabankens hemsida och det fanns möjlighet att lämna synpunkter på bedömningarna. Vi vill tacka alla som har kommit med värdefulla kommentarer!

Under hösten 2009 skedde en sista intern granskning och komplettering, bland annat utifrån inkomna synpunkter. Det gjordes även korsvisa granskningar

Rödlistan bygger på kriterier från Internationella naturvårdsunionen IUCN.

ArtDatabankens artansvariga tar fram rödlistan i samarbete med ca 100 experter på landets fauna och flora.

Bedömningarna utfördes inom 14 expertkommittéer under ledning av respektive artansvarig vid ArtDatabanken. Kommittéerna träffades vid ett antal tillfällen under perioden 2008–2009. Parallellt med arbetet i kommittéerna har de artansvariga på ArtDatabanken diskuterat genomförande, kalibrerat tillämpningen av kriterierna med mera.

Nytt för den här rödlistan har varit ett program som har underlättat beräkningen av rödlistekategori. En stor mängd data om till exempel populationsminskning, populationsstorlek, utbredningsområdets storlek och fragmentering har matats in för varje art och en kategori har föreslagits automatiskt.

Aina Pihlgren
och
Ulf Gärdenfors.

mellan artexperternas bedömningar för att så långt som möjligt harmonisera bedömningarna mellan organismgrupperna. Nu gjordes även bland annat länslistorna. Under ledning av Ulf Gärdenfors påbörjades den slutliga analysen och skrivande av sammanfattande texter.

I skrivande stund pågår slutjusteringar och översättning av texter samt layout av den tryckta boken *Rödlistade arter i Sverige 2010*. Det slutgiltiga förslaget kommer att skickas till Naturvårdsverket som fastställer Sveriges officiella rödlista. Rödlistan kommer också att finnas tillgänglig via internet och presenteras i samband med publiceringen på ArtDatabankens Flora- och faunavårdskonferens den 28 april.

AINA PIHLGREN
PROJEKTLEDARE
ARTDATABANKEN SLU

Läs om vad
som händer
under 2010 på
naturensar.se

2010 Internationella året för biologisk mångfald

VÄLKOMMEN TILL FLORA OCH FAUNAVÅRD 2010 – TRÄFFPUNKTEN FÖR NATURVÅRDARE!

FN har utlyst 2010 till internationella året för biologisk mångfald. På konferensen tar vi pulsen på tillståndet för arterna.

Ett sätt att beskriva verkligheten är ArtDatabanken och Naturvårdsverkets *Rödlistade arter i Sverige 2010* som vi är glada över att få presentera på konferensen. Det blir en internationell utblick och reflektioner om det nationella arbetet och vi frågar oss hur vi effektivast går vidare för att hejda förlusterna av biologisk mångfald. Kanske får vi några svar på eftermiddagen och goda exempel på hur vi kan lära oss av andra.

Som vanligt kommer miljöministern. Av Andreas Carlgren får vi höra om regeringens strategi om biologisk mångfald. Den som kommer på konferensen får också möjlighet att lämna konkreta förslag på vad som behöver göras. Så anmäl dig och kom till Uppsala den 28 april när löven spricker ut!

BIOLOGISK MÅNGFALD 2010 – VAR STÅR VI?

Vem vill du ska få naturvårdspriset?

Nominera till ArtDatabankens naturvårdspris före 24 mars!

Du är välkommen att föreslå den person, organisation eller företag som du tycker har gjort en enastående insats för att bevara den biologiska mångfalden.

Läs mer på artdata.slu.se.

ArtDatabanken arbetar med kunskapen om den biologiska mångfalden i Sverige. I arbetsuppgifterna ingår att insamla, utvärdera och lagra information om Sveriges arter, bedöma graden och typen av hot och sammanställa rödlistan för Sverige. Inom Svenska artprojektet sker en speciell satsning på inventering, taxonomisk forskning och det populärvetenskapliga bokverket Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Vi finns liksom CBM i Naturicumhuset på SLU i Ultuna.

Kontakt: ArtDatabanken, SLU
Box 7007, 750 07 Uppsala
artdatabanken@slu.se
www.artdata.slu.se
www.nationalnyckeln.se
www.artportalen.se

Ny metod att jämföra stränders naturvärde

Naturvärden och rekreationspotential bör säkras för att göra strandskyddslagstiftningen tydlig. Det skriver Erik Sjödin, som tagit fram en ny metod för att jämföra strandavsnitt.

Foto: cc/www.flickr.com/Stefan Jansson

Strandremans betade strandängar är värdefulla för biologisk mångfald, bland annat sjöfågel, men även ur ett landskapsbildsperspektiv.

Sommaren 2009 anställdes jag av Enköpings kommun för att inventera kommunens Mälärstränder. Kommunen ville aktualisera kunskapsläget om strändernas natur- och rekreationsvärden, men även graden av exploatering.

Inventeringen är även tänkt att kunna användas i en diskussion med länsstyrelsen angående översyn av strandskyddsförordnandet, det vill säga var strandskydd (100 meter) respektive utökat strandskydd (till exempel 300 meter) ska råda.

Änna sidan finns det i Enköping, liksom i många andra kommuner, ett intresse att kunna erbjuda attraktivt boende nära vatten. Å andra sidan kan länsstyrelsen besluta om utökat strandskydd för att säkerställa att naturvärden och rekreation långsiktigt tryggs.

NATURVÄRDEN OCH REKREATION

För att göra lagstiftningen tydlig bör enligt min mening naturvärden och rekreationspotential säkras där sådana kvaliteter finns att tillgå. I detta syfte har jag tagit fram en GIS-baserad metod att jämföra strandavsnitt med avseende på stränders exploateringsgrad, naturkvaliteter och rekreation.

Initialt måste några hanteringsmässiga problem lösas. I dag finns det nämligen ingen digitaliserad lagstadgad strandlinje att jobba med och den pappersbaserade är både inexact och föråldrad. I mitt arbete har jag därför valt att använda terrängkartans strandlinje som bas utifrån vilken en 300 meter bred analyszon på vardera sidan skapats. Stranden har sedan delats upp med hjälp av så kallade nyckelkodsområden (NYKO), på vilken Statistiska centralbyrån grundar sin statistik.

Enköping har 17,5 mil Mälärstrand, vilket utgör cirka 12,4 procent av Mälarens hela strand. Exploateringsgraden har uppskattats med hjälp av några mått på påverkan, det vill säga ett område eller verksamhet som indikerar påverkan på omgivningen som är betydligt större än vad som kan motiveras av den rumsliga utbredningen.

Några indikatorer som använts avser att spegla hur strandlinjen utnyttjas (bryggstäthet, brygglängd och privatjord strand), hur stranden exploateras (hus-, boende- och vägtäthet) och hur stranden används för näringsbelastande verksamhet (åkrar, högexploaterade områden och hygien). Totalt bor 1209 personer inom

strandremans, medan antalet byggnader är 1 717, till vilka 14,7 mil väg leder. Ingen egentlig tätort ligger invid Enköpings kommuns stränder, däremot har många fritidshus omvandlats till permanentbostäder. Längs Enköpings stränder ligger även 578 bryggor.

Naturvärden har uppskattats dels från befintliga inventeringar och naturbedömningar, dels inventerats där de tidigare inte var bedömda. Den största delen av Enköpings kommuns stränder är skogsklädda (cirka 70 procent). Inom denna kategori ligger flera spännande naturtyper såsom hållmarkstallskog, ek/hassellundar och sumpskogar.

VÄRDEFULLA STRANDÄNGAR

Några av de egenskaper som karaktäriserar strandnära skogsmiljöer med höga naturkvaliteter är geologiska förutsättningar, orördhet från konventionellt skogsbruk, den höga luftfuktigheten, skogens ålder och processer som bidrar till skapandet av död ved, exempelvis

exponeringen för vind och brand, översvämningsrisken, svamp- och insektsangrepp och bäver.

Strandremans få betade strandängar är värdefulla för biologisk mångfald, bland annat sjöfågel, men även ur ett landskapsbildsperspektiv. För den del av strandremans som ligger utåt vattnet saknas helt inventeringsunderlag, och tyvärr har denna av tidsbrist utelämnats även denna gång. Det är angeläget att man med naturvårdsmedel prioriterar inventeringar av strandens limniska mångfald.

Vad gäller rekreation kommer intressegrupper att definieras och strandnära områdens kvaliteter att kartläggas, till exempel tillgänglighet, avstånd, lämpliga strandhugg och strövområden. Jag tror att strandzonen är ett mycket lämpligt ämne för rekreationsforskning där exempelvis intervjumetodik utnyttjas.

ERIK SJÖDIN
EKOLOG, ENKÖPINGS KOMMUN

Foto: Håkan Tunön

Förändringarna i strandskyddslagen

Den 1 juli 2009 trädde den nya strandskyddslagstiftningen i kraft i Sverige. Några av de viktigaste förändringarna:

- Kommuner har fått ökat inflytande över strandskyddet: Hela tillsynen är nu ett kommunalt ansvar där misstanke om brott måste anmälas. Kommunerna har också fått utökade befogenheter att ge strandskyddsdispenser. De "särskilda skäl" som varit praxis har nu tydligt skrivits in i miljöbalken.
- Naturvårdsverkets ansvar som överprövande instans har nu lagts på länsstyrelsen.
- För att stimulera inflyttning i avfolkningsbygder med oexploaterad strand ges kommunerna rätten

att peka ut särskilda områden i översiktsplanen för landsbygdsutveckling i strandnära områden.

- Förutom naturvårdsorganisationer har nu även friluftsförbund fått möjlighet att överklaga beslut rörande strandskydd.
- Den strandremsa som avses ligga inom lagstiftningens ram följer tidigare lagstiftning. I Enköping har länsstyrelsen förordnat utökat strandskydd för i stort sett hela Mälaren (det vill säga 300 meter inåt land och 300 meter utåt vattnet). Länsstyrelsen kan göra en översyn av strandskyddets omfattning före 2014, annars kommer strandskyddet att omfatta 100 meter inåt land och ut i vattnet.

Naturvårdsverket har tagit fram en handbok för vägledning för planering och prövning av strandskyddet. Dessutom måste varje beslut nu följa en checklista som upprättats av verket och länsstyrelsen. Så långt verkar lagstiftning och råd innebära en tydlig kvalitetsförbättring

av beslutsunderlagen. Varje beslut måste åtföljas av ett lagstadgat dispensskäl, något som det ofta slarvades med i den gamla lagstiftningen. För de kommuner som avser att utnyttja möjligheten att peka ut landsbygdsutvecklingsområden krävs en aktualisering av översiktsplanerna.

Samverkan skyddar sjön

Bred delaktighet är en nyckel till långsiktig förvaltning. Susanne Paulsson berättar om skapandet av ett stadsnära friluftsområde runt Hjärneredssjön i Halland.

Foton: Susanne Paulsson

Hjärneredssjön får allt fler spontana besökare. Sjösystemet uppmuntrar till paddling, vandring, lägerliv och fiske.

Hjärneredssjön är ett dämme i vattendraget Lagan i Halland. Det är det första som gjordes i större skala i Sverige för vattenkraftsuttag. Man sänkte ett antal gårdar och delar av gårdar. Processen runt vattenkraftsutbyggnaden sköttes på ett sådant sätt att det fortfarande idag – 100 år senare – finns en besvikelse på hur man hanterade människorna i processerna.

Området har de senast 60 åren utvecklats till ett stadsnära och tillgängligt friluftsområde. Under 1950-talet etablerade sig scoutrörelsen via en permanent lägerplats. På 1960–70-talet kom skidåkningen med en egen liten lift för utförsåkning – numera nerlagd. Under 1990-talet agerade Friluftsfrämjandet aktivt genom att hyra ut kanoter och bidra med viss service i området. Från 1990-talet fram till i dag har utvecklingen gått framåt och de spontana besökarna blir allt fler. Sjösystemet uppmuntrar till paddling, vandring, lägerliv, fiske med mera.

NÅGRA FÅ ELDSJÄLAR

Området har skötts av ideella krafter. I början av 2000-talet blev detta alltmer ohållbart eftersom det inte fanns en långsiktig strategi för hur man skulle ta hand om besökarna på ett för naturen hållbart sätt. Det fanns inte heller någon långsiktig finansiering. Verksamheten var uppbyggd kring några få eldsjälar.

Kommunen la upp en plan i tre steg för att få fram en långsiktig förvaltning över området där kommunen skulle vara delaktig. Steg ett innebar en biologisk och kulturell inventering. Resultatet visade skyddsvärda objekt men inte i stor mängd. Att göra statligt skyddsområde var inte möjligt. Steg två var att starta ett projekt tillsammans med organisationer och företagare i området. Detta genomfördes och resulterade i en förening där man samarbetar under ett gemensamt varumärke, framför allt med besöksnäringen och servicen i närområdet. Steg tre innebar att denna förening med både företag, Friluftsfrämjandet, scoutrörelsen och fiskevårdsområdet (som representerar cirka 100

markägare) tillsammans med kommunen sökte ett projekt för att bygga upp ett koncept för gemensam förvaltning och skötsel av området.

PROCESSER TAR TID

Specifika svårigheter längs vägen har bland annat varit tid. Processer tar tid och det är svårt att hålla engagemanget uppe. Processen har varit med om ett byte av politisk ledning, fyra olika kommunchefer och tre markägarebyten på den mest attraktiva marken. Detta påverkar självklart processerna, särskilt ur tidsperspektiv.

Pengar är en annan begränsning. Om projekt byggs upp på bas av extern finansiering, till exempel EU, så blir det begränsningar i systemet eftersom man blir tvungen att anpassa kostymen efter enskilda program.

Om man inte hittar en grundfinansiering i statliga driftspengar för att skydda områden, så måste någon annan betala. Detta är huvudproblemet i projektet. Hur ska detta förvaltningskapital genereras långsiktigt? Kommunen har begränsat med medel.

En annan svårighet längs vägen är att enskilda intressen ställs mot gemensamma. När kommunen är huvudman känner många ute i bygden sig ”överkörda”. Detta har projektet försökt att lösa genom att parterna har bildat en intresseförening som en ”motpol” till kommunen. Eftersom både företag, organisationer och markägare ingår i denna blir det en relativt bred delaktighet i kombination med att man får en formalisering som gör det lättare att arbeta.

Strategin ska utmynnas i ett koncept med en gemensam förvaltning där näringslivet, markägare, ideella organisationer och kommunen tillsammans ska arbeta med långsiktigheten. Var och en utifrån sitt intresse som drivkraft och det gemensamma intresset av att bevara områdets friluftskaraktär som gemensam plattform. – hösten 2010 vet vi om vi har lyckats!

SUSANNE PAULSSON
LAHOLMS KOMMUN

TEMA SKYDDAD NATUR

Planera för stadens gröna dimension

Grönytorna i många städer och tätorter är splittrade i dag och har låg tillgänglighet. Kristina L Nilsson vill stärka den gröna dimensionen i den fysiska planeringen.

Foto: Anna Maria Wremp

Våra landskap har en mångfaldig användning. De används huvudsakligen för odling, skogsbruk, friluftsliv och innehåller en rik biologisk mångfald. Förutom de näringar och användning som är areella finns många byggnader och tekniska anläggningar i landskapet, till exempel vägar och järnvägar. Våra landskap ska dessutom fungera för en human mångfald, beroende på ålder, utbildning, arbete, social tillhörighet, religion med mera.

All denna mångfalds anspråk i och på landskapen medför en konkurrens om marken, till vad och hur den ska användas. Den kommunala planeringen är till för att undvika eller lösa konflikter om markanvändningen. Den övergripande lagstiftning som gäller för markanvändning är Plan- och bygglagen (PBL), som reglerar planering och byggande, Miljöbalken (MB), som innehåller hushållningsbestämmelser, skydd av naturen, vissa verksamheter (täkt, hälsoskydd, vattenverksamhet med mera). Andra lagar som reglerar markens användning är Väglagen (VL), Järnvägslagen (JL) och Kulturmiljölagen (KML).

KOMMUNERNAS ANSVAR

Det finns flera planeringsinstrument för att hantera den kommunala planeringen, som översiktsplanering, detaljplanering, miljökonsekvensbeskrivningar och grönsstrukturplaner. Regeringen har dessutom höga förväntningar på att kommunerna ska bidra till en mer hållbar utveckling genom den fysiska planeringen. Det kommunala planmonopolet innebär både möjligheter och skyldigheter för kommunerna. De har ansvar för att det finns parker, gröns- och friluftsområden. Den sammanfattas här som *den gröna dimensionen* i hållbar utveckling, vilken även bör fungera för vinteraktiviteter under den vita årstiden.

Översiktsplanen kan användas för att få en god överblick över storlek och läge på de gröna ytorna i kommunen. I fördjupningar av översiktsplanen kan gröna värden utvecklas i större skala i förhållande

till bebyggelseområden. För att stärka den gröna dimensionen i den fysiska planeringen är grönsstrukturplanen ett värdefullt instrument. Den visar alla gröna kilar, grönytor, inklusive trädgårdar, samt stråk av alléer eller liknande som binder samman ytorna. Detaljplanen ger juridiskt skydd av parkmark, frilufts- och rekreationsområden tillgängliga för alla och där man även kan skydda naturmark och naturelement i exploateringsområden. Trots detta har endast hälften av Sveriges kommuner aktuella program eller planer för gröna områden. Grönytorna i många städer och tätorter är också splittrade i dag och tillgängligheten till dem är ofta låg.

För den kommunalt ägda marken i eller kring tätbebyggelse är det enkelt att utnyttja planinstrument för att skydda det ”gröna”. I landsbygdsområden är det däremot andra regler som gäller. För skogsområden är det skogsvårdslagen som gäller. I odlingsområden är det idag främst EU: s olika stöd som avgör vad som är lönsamt att odla och därmed hur landskapet formas.

Hur kan vi då stärka den gröna dimensionen i den fysiska planeringen? Här presenteras några sätt: Att sammanställa lätt tillgängliga och tydliga kunskapsunderlag, för värdefulla gröna områden. Att ha välgjorda analyser av det gröna i förhållande till andra anspråk på marken. Att stärka motiven för det gröna i exploateringssammanhang. Att ha övergripande politiska ställningstaganden i översiktsplanen. Att ha förhandlingsvana företrädare för grönsstrukturen.

Hur kan vi gå vidare för att stärka den gröna dimensionen? Vi kan lära oss av de erfarenheter som finns på olika håll nationellt och internationellt. Vi kan utveckla nya arenor för planering/förvaltning av friluftslivsområden. Vi kan också utveckla kommunikativa processer för aktörer och intressenter i planeringsprocesserna, för att stärka det grönas intressen i planeringsprocesser.

KRISTINA L NILSSON, PROFESSOR I ARKITEKTUR
VID LULEÅ TEKNISKA UNIVERSITET

”Endast hälften av Sveriges kommuner har aktuella program eller planer för gröna områden”

Foto: Mats Hellmark

Är vi en del av naturen?

Synen på oss själva och vår roll som naturkraft känns avgörande för en mer hållbar utveckling, reflekterar studenten Anna Ljung som ger en samlad bild av Mångfaldskonferensen.

Mångfaldskonferensen 2009 var uppdelad på fyra teman: Naturvård i skogen, Reservat i ett förändrat klimat, Engagemang för naturen samt Kommunal naturvård. Författaren Stefan Edman inledde genom att poetiskt inrama tre nyckelfrågor: samverkan mellan olika naturvårdsområden, lokalförvaltning med balans mellan bevarande och brukande samt att nå ut till massorna.

Forskaren Eva Sandberg från SLU och praktikern Isak Isaksson från Naturskyddsföreningen talade om "Naturguidning" med sin kombination av upplevelse och kunskap som ett sätt att skapa miljöengagemang. Men måste man vara i naturen för att få känsla för den? Blir människan "grön i själen" av att vara i naturen? Känsla för naturen kan säkert fås lite överallt även via till exempel ett naturprogram på teve. Även om engagemanget för många kommer från att vara i skogen så visar årets intensiva vargjakt att detta uppenbarligen inte fungerar för alla. I skolans läroplaner står att skolan ska sträva efter att varje elev ska visa respekt för och omsorg om såväl närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv.

BÄTTRE VETENSKAPLIG GRUND

Vägen till att uppnå målen och metoderna regleras dock inte utan är upp till skolan och kommunen att välja. Att vistas i skog och mark är ett sätt även om det inte fungerar för alla. Men utomhuspedagogiken skulle vinna på att vila på en bättre vetenskaplig grund, menade Christina Polgren från Nationellt resurscentrum för biologi och bioteknik och Iann Lundegård från Stockholms universitet, som talade om "Natur i skolan". Claes Svedlindh, från länsstyrelsen i Östergötland, efterlyste under seminariet "Natur på samhällsagendan" en tydligare och bredare naturvårdspolitik eftersom här finns mängder av möjligheter och synergier mellan naturvårds-, energi- och miljöarbete. Någon måste dock fånga upp bollarna.

Varför är inte övriga natur- och miljövårds-Sverige lika kreativa i sin problemlösning som Svante Axelsson från Naturskyddsföreningen? Han talade om vikten av att hitta allianser, till exempel mellan natur och kultur, att målgruppsanpassa och att använda de rätta orden. Och varför inte ha reklam för ekosystemtjänster på kommersiell plats?

BLANDA NATUR OCH KULTUR

Konferensens andra dag gick färden till Nationalstadsparken (NSP) där guidning skedde av Henrik Waldenström från Ekoparken. Enligt honom erbjuder parken ett unikt sätt att nå den urbana människan, och vid guidning är det alltid viktigt att blanda natur och kultur. Han betonade att det krävs en levande opinion för att områden som NSP ska fortleva. Under eftermiddagen talade naturguiden Eva Lindberg från Naturskyddsföreningen om att skapa naturengagemang med utgångspunkt i skyddade områden. Ett viktigt mål med själva guidningen är alltså att skapa ett "mentalt skydd" för naturen och viktiga guidemål kan därför även vara sopstationer och reningsverk.

En stor del av behållningen från konferenser är just utbytet med andra deltagare och det mest bestående intrycket var just från ett sådant. Under en värderingsövning med naturguiderna skulle vi besvara frågan "Är naturen tillgänglig för alla där du bor?". Det visade sig att en klar majoritet inte ansåg att den var det. De såg alltså inte sig själva och området där de bor som en del av naturen. Varför skulle då en bredare allmänhet känna att de är det? Är inte denna känsla liksom en förutsättning för vårt engagemang? Synen på oss själva och vår roll som naturkraft känns avgörande för en mer hållbar utveckling. Dessa världens överlevnadsfrågor är inte naturvårdens uppgift att lösa, säger då du. Men vems uppgift är det då?

ANNA LJUNG
STUDENT NATURVÅRDSBIOLOGI, SLU

Ett gemensamt mångfaldsperspektiv

Människans relation till naturen bestäms av kulturen. Finns det möjlighet till gemenskap i stället för kontroll?

I artikeln *Långsiktigt hållbar förvaltning* i nr 3 2009 uttrycktes en vanlig hållning kring relationen kultur – natur. Författaren tycks utgå från att egoistisk girighet är en av människans starkaste och mest okontrollerbara inneboende egenskaper. Han accepterar att filosofiska antaganden ligger till grund för kulturen men menar att den mänskliga egoismen är ett ständigt hot mot naturen. Därför måste mänskligt beteende alltid kontrolleras. I synen på egoismen och girigheten som basala mänskliga drivkrafter uttrycker författaren själv uppenbart en av vår egen kulturs grundläggande filosofiska hållningar.

Vi föreslår att den mänskliga egoismen granskas ur ett *kulturligt* perspektiv. Antaganden om det isolerade jaget och den starka fokuseringen på individen är uttryck för vårt eget kulturella förståelserum och färgar vår tolkning av världen. Konflikten egot/helheten är en av de dualismer som präglar vår tolkning. Andra exempel på dualistiskt tänkande är de uteslutande kategoriseringarna rationalitet – känsla, tillväxt – stagnation, aktiv – passiv, och inte minst: människa – natur. Människan ses i detta sammanhang som något kvalitativt helt *annat* än naturen. Den historiska följden av denna föreställning blev att det rentav var människans plikt att ta för sig av den guldäggna naturen. Den andra ytterligheten av ett sådant dualistiskt synsätt är den eko-fascistiska hållningen, där man inte ryggat för tanken om utplånande eller stark reduktion av mänskligheten för naturens bästa. Den vanligaste konsekvensen är nog att man utgår från att människan *i sig* är ett hot mot naturen, och att den "naturliga" mänskliga egoismen ständigt bör kontrolleras.

MÅNGFALD – EN VÄG TILL GEMENSKAP?

Det är vanskligt att definiera vad som är naturligt hos människan. Vi törs ändå anta att människan som art präglas av förmåga till men också behov av att gestalta mångfald. Därmed har vi också en fantastisk anpassningsförmåga. Vår natur ger möjlighet till en mångfald av uttryck: girighet, kärlek, samhörighet,

Foto: Judith Martin

egoism och så vidare. Kulturen är den struktur som avgör vilka förmågor och möjligheter vi i slutändan huvudsakligen uttrycker. Vilka vi tror oss vara, hur vi förstår oss själva och våra relationer till varandra och naturen säger antagligen mer om *kulturen* än om den mänskliga *naturen*. Behov av och möjlighet till mångfald är kanske just vad vi har gemensamt med naturen. Naturens "strävan" efter förverkligande av mångfald kanske sammanfaller med människans djupaste behov? En hårt driven skog och en utbränd människa är kanske båda uttryck för kulturens dualistiska "mångfaldsblindhet"?

MÖJLIGHET TILL NY FÖRSTÅELSE

Det är viktigt att tolkningen av miljöproblemen omfattar mänskliga problem. Då behövs fördjupade frågeställningar om kulturens betydelse för miljöproblemen. Den dualistiska hållningen bör granskas. Gränser kan förskjutas; kanske går en gräns mellan samhällsstruktur å ena sidan, och människa *och* natur å andra sidan? Kanske både vi och naturen bör skyddas mot ett konkurrensinriktat, tillväxtfokuserat kontrollsamhälle? Bra, långsiktigt hållbara, lösningar kan kanske utvecklas ur solidaritet, med utgångspunkt i människans och naturens gemensamma behov av att gestalta icke-dualistisk mångfald.

PIA SKOGLUND OCH
LINDA ELLEGAARD NORDSTRÖM
EKOFILOSOFER VID KARLSTADS UNIVERSITET

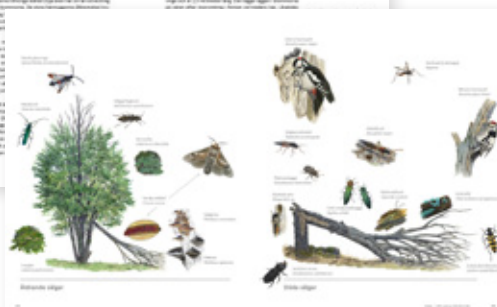
Sälg

– livets viktigaste frukost

TILL BIOLOGISKA MÅNGFALDENS ÅR 2010
utkommer en vacker och påkostad bok av entomologen Bengt Ehnström som uppmärksammar sälgen och den oerhört rika biologiska mångfald som är knuten till trädet i dess olika stadier. Bokens budskap är att se rikedomen i sälgen som en resurs att värna.

Foto: Ola Jennersten Illustrationer: Martin Holmer

Sälgboken ges ut av Centrum för biologisk mångfald i samarbete med WWF och Naturskyddsföreningen. Du hittar boken i din bokhandel och på AdLibris.

96 sidor
ISBN 978-91-89232-43-3

2010 Biologiska mångfaldens år

Aktuellt

2010 – internationella året för biologisk mångfald.

13 mars–31 augusti 2010
Tulipae Hortorum. En utställning om tulpaner. Observatoriemuseet i Stockholm.

27 sept–1 okt 2010
Improving connections in a changing environment. IENE-konferens i Ungern. www.iene.info

6–7 oktober 2010
Mångfaldskonferensen 2010: Traditionell kunskap och biologiskt kulturarv.

Nästa Biodiverse utkommer i maj 2010.
Prenumerera gratis inom Sverige! biodiverse@cbm.slu.se
Läs på nätet: www.cbm.slu.se/biodiverse